

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Анотація. У даній статті проаналізовано різні підходи до значення терміну «медіація» у кримінальному процесі як найбільш ефективної форми відновного правосуддя. Також досліджено досвід таких зарубіжних країн як Сполучені Штати Америки та Великої Британії у впровадженні даного інституту для альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів. У науковій статті автором також зазначено, які передумови запровадження такого інституту як медіація наявні у національній нормативно-правовій базі. Автор також підкреслив певні особливості функціонування даної процедури, вказав на її недоліки і переваги. З огляду на необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність із нормами і принципами міжнародного права було сформульовано власні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з метою запровадження процедури медіації в Україні.

Ключові слова: медіація, відновне правосуддя, кримінальний процес, потерпілий, медіатор, примирення.

Zozulya Kateryna

Yaroslav Mudryi National Law University

MEDIATION IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Summary. This article analyzes different approaches to the meaning of the term "mediation" in the criminal process as the most effective form of restorative justice. Each of the terms in the article focuses on the various aspects of the concept of "mediation," but each of them indicates the existence of a variety of approaches to defining this term. The experience of such foreign countries as the United States of America and Great Britain in the implementation of this institute for the alternative solution of criminal law conflicts is also researched. In the scientific article, the author also indicates which preconditions for the introduction of such an institution as mediation are available in the national regulatory framework. Thus, the consolidation of the institution of the agreement on reconciliation in the Criminal Procedure Code of Ukraine was the result of the implementation of a positive foreign experience. The author also emphasized certain features of the operation of this procedure. The main feature of mediation is the mediator, the main purpose of which should be to assist the parties in reaching an agreement. Pointed out its shortcomings and advantages. For example, the main advantage of mediation is the awareness of the offender of the consequences of his misconduct and the reparation for the damage. The main drawback – the violation of the principle of inevitability of punishment for the crime, protection of the legitimate rights and interests of the injured party. Taking into account the necessity of bringing the domestic legislation into compliance with the norms and principles of international law, it was formulated its own proposals on the improvement of the current legislation in order to implement the mediation procedure in Ukraine. Namely, the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation", which will help to bring the range of subjects of criminal proceedings to the mediator, determine its rights and responsibilities, develop organizational and logistical measures to ensure the activity of mediators. This will facilitate the unloading of the judiciary, reduce the state's expenditures and, in a certain way, improve the situation of the perpetrator without compromising the rights and interests of the victim.

Keywords: mediation, restorative justice, criminal process, victim, mediator, reconciliation.

Постановка проблеми. Сучасна концепція захисту прав людини та громадянина, яка відображена у міжнародних та європейських нормативно-правових актах, спрямована на відмову світової спільноти від виключної каральної реакції на злочин, яка не в змозі належним чином захистити ні права винного, ні права потерпілого. Хоча дане твердження знайшло закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), на даний час у вітчизняному процесуальному законодавстві не застосовуються норми, які б регулювали процес вирішення конфлікту шляхом використання медіації в її чистому вигляді. Проте варто зазначити, що Україна вже знаходиться на етапі формування інституту відновного правосуддя та його впровадження в реальність, спрямовуючи свою діяльність на захист інтересів кожного громадянина та поглиблюючи демократизацію та гуманізацію національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню медіації у кримінальному процесі

Україні присвячено багато досліджень та публікацій. Оскільки для нашої країни інститут медіації є новим, а в країнах Західної Європи та Північної Америки широко використовується, то закономірно, що значна частина наукової літератури і публікацій, присвячених проблемам медіації, написана саме зарубіжними вченими. Окремі питання застосування медіації в кримінальному процесі були предметом дослідження таких вітчизняних вчених З.Д. Смітійко, І.Є. Курляк, Н.А. Турман, А.С. Василенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Інтеграція України у світову та європейську спільноту вимагає від нашої держави адаптування національного законодавства до міжнародних стандартів і зобов'язань. Особливо це стосується кримінального процесу, через який здійснюється охорона важливих конституційних прав, свобод та інтересів громадян, із врахуванням реалій розвитку українського суспільства. У даний час діюче українське законодавство має основи для запровадження проце-

дури медіації. Тому у статті досліджено переваги та недоліки даного інституту та запропоновано шляхи вдосконалення процедури запровадження відновного правосуддя в Україні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є провести аналіз поняття та процесу медіації, норм чинного законодавства для виявлення складних та спірних питань, які можуть виникнути у зв'язку із запровадженням даного інституту в Україні. За підсумками дослідження запропонувати шляхи удосконалення механізму запровадження медіації у вітчизняному кримінальному процесі.

Викладення основного матеріалу. Наука кримінального процесуального права дуже стрімко розвивається. На даний момент основними напрямками реформування даної науки є демократизація та гуманізація всіх можливих процесуальних дій для забезпечення прав і свобод кожної особи. Так, лідируючі країни світу спрямовують свою діяльність на розвиток мирного вирішення конфліктів, зокрема кримінальних. Відновне правосуддя та медіація – основні нововведення цих держав.

Саме слово «медіація» має латинське походження і в перекладі українською мовою означає «посередництво», але в наукових джерелах використовується термін «медіація». Потрібно зауважити, що науковці розробили велику кількість варіантів тлумачення поняття «медіація», тому розглянемо деякі з них.

Так, М.О. Карпенко та А.Р. Туманянц розглядають медіацію у кримінальному провадженні як передбачену спеціальним законом процедуру вирішення конфлікту між потерпілим та підзрюваним, обвинуваченим, засудженим, за участі медіатора, яка спрямована на примирення сторін та досягнення згоди щодо відшкодування завданої злочином шкоди [1, с. 264].

У Рекомендаціях № R (99) 19, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року, медіація визначається як процес, в ході якого жертви та правопорушники, у випадку їхньої згоди, надається можливість брати активну участь у вирішенні питань, пов'язаних зі злочином, що стався, за участі нейтральної третьої сторони (медіатора) [2, с. 51].

А.М. Понясюк відносить медіацію до процедур примирення. Він вважає, що медіація являє собою врегулювання юридичного спору сторонами з допомогою нейтрального посередника (медіатора), який покликаний сприяти примиренню сторін і досягненню ними згоди.

Звісно, кожне із зазначених понять акцентує свою увагу на різних аспектах поняття «медіації». Проте кожне із них має право на існування та свідчить про наявність різноманітних підходів до визначення цього терміну, що дозволяє скласти найбільш повне уявлення про сутність цього інституту. Незалежно від підходу, спільним є висновок, що медіація являє собою процедуру врегулювання спору між сторонами за сприяння третьої особи (медіатора), метою якої є примирення сторін.

Отже, в кримінальному провадженні під терміном «медіація» слід розуміти – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору

намагаються в рамках структурованого процесу, самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора.

Головна особливість функціонування процедури медіації – це її проведення професійними фахівцями – медіаторами, основною метою діяльності яких повинно бути надання допомоги сторонам при досягненні домовленості. Отже, медіатор – посередник урегулювання конфлікту, який сприяє сторонам у реалізації їх прав та інтересів, забезпечує встановлення між ними контакту, організує та проводить сам процес медіації [3].

Медіація активно застосовується в багатьох зарубіжних країнах для вирішення кримінально-правових конфліктів. Як показує практика, карально-репресивний підхід щодо протидії вчиненню злочинів не є достатньо ефективним, тому необхідно впроваджувати механізми альтернативних процедур врегулювання конфліктів. І якщо спершу медіація в зарубіжних країнах розглядалася як спосіб вирішення кримінально-правових конфліктів на основі експериментальних програм, то впродовж останніх років виявляється тенденція до інституалізації і нормативного закріплення медіації в кримінальному процесі [4, с. 18].

Так, однією з перших країн, де була запроваджена медіація, стали США. Саме тут ще на початку 70-х років ХХ століття з'явилися програми примирення винного і потерпілого, що є однією з найбільш розповсюджених форм відновного правосуддя. На даний момент в США діють сотні програм медіації під різними назвами. Варто зазначити, що у перші роки на медіацію в США спрямовували матеріали по злочинах невеликої тяжкості, вчинені неповнолітніми злочинцями, однак останнім часом все сильніше виявляє себе інша тенденція: на медіацію направляють матеріали про більш тяжкі злочини, при цьому вищевказані норми поширюються як на неповнолітніх, так і на дорослих злочинців [5].

В Англії програми відновного правосуддя застосовуються на різних стадіях кримінального процесу. Медіацію або сімейну конференцію може бути проведено після порушення кримінального провадження, але до судового розгляду справи. Крім цього, суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання. [6].

Щодо України, то на законодавчому рівні інститут медіації на сьогодні не отримав комплексної регламентації, але одними із нововведень КПК став інститут угоди про примирення сторін. Закріплення в КПК зазначеного інституту стало результатом імплементації позитивного зарубіжного досвіду. Важливою умовою укладення цієї угоди є єдність волі і волевиявлення. Вона засвідчує досягнення компромісу між сторонами на підставі їх добровільного волевиявлення, що полягає у взаємних поступках між сторонами з метою вирішення кримінально-правового спору.

Тобто з впевненістю можна зазначити, що певні передумови запровадження процедури медіації в Україні існують, а саме ч. 1 ст. 469 КПК передбачає, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підзрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно

угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Водночас ч. 7 ст. 469 КПК містить вимогу, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення [7].

Отже, в українському законодавстві можна відшукати деякі нормативні положення, котрі стосуються вирішення кримінального спору шляхом застосування процедури медіації, проте говорити що вона існує в Україні у її чистому вигляді – поки неможливо.

Щодо переваг процедури медіації, то однією із них є те, що основним завданням цього медіації є не лише досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, а й усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та відшкодування заподіяної шкоди. Для потерпілого це гарна нагода висловити перед винним своє ставлення до його дій, переживання, зменшити напругу.

Впровадження даного інституту допоможе також уникнути такого негативного явища як «тавро злочинця», адже за допомогою програм відновного правосуддя, учасник кримінальної конфліктної ситуації може відшкодувати завдану шкоду, реінтегруватись у суспільстві.

Також, звісно, процедура медіації дозволить знизити навантаження на судову систему та державний бюджет, що на даний час є досить серйозними проблемами.

Однак супротивники ідеї запровадження медіації зазначають, що деякі її принципи вступають у протиріччя з системою правосуддя і процесуальними нормами, такими як принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, захист законних прав та інтересів постраждалої

сторони, або ж конфіденційність чи нейтральність медіатора.

Критикують медіацію також за те, що її прихильники занадто забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. А це знижує рівень контролю з боку суспільства й погіршує криміногенну ситуацію [8; ст. 131].

Тобто основною перешкодою на шляху законодавчого оформлення медіації в Україні є інформаційний вакуум навколо цього способу альтернативного вирішення спорів. Адже попри наявність великої кількості публікацій, більшість джерел з даної проблематики мають загальний інформативний характер без необхідної конкретики, тому юридична громадськість має вельми туманне уявлення про сутність медіації, її процедуру та інструментарій, а найголовніше – про методику застосування медіативних технологій [9, с. 187–188].

Висновки і пропозиції. Детально проаналізувавши всю наведену вище інформацію, ми з'ясували, що інститут медіації вже досить довго та успішно функціонує в іноземних країнах, доводячи на практиці свої переваги. Наша держава також містить певну нормативно-правову базу, а саме, наприклад, угоду про примирення, яка є чудовою передумовою та платформою для запровадження процедури медіації у кримінальному процесуальному законодавстві України.

На нашу думку, найдоречнішою пропозицією для імплементації процедури медіації у вітчизняне законодавство є прийняття Закону України «Про медіацію», який допоможе увести до кола суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності медіатора, визначити його права та обов'язки, розробити організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів.

Це сприятиме розвантаженню судової системи, знизить витрати держави та певним чином покращить становище винного, не утискаючи при цьому права та інтереси потерпілого.

Список літератури:

1. Карпенко М.О. Деякі питання впровадження ідеї відновного правосуддя в кримінально-процесуальне законодавство України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2(18). С. 260–264.
2. Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів державам членам Ради Європи стосовно медіації в кримінальних справах (прийнято Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р.).
3. Про медіацію: Проект Закону України від 27 березня 2015 року. № 2480 / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=54558&pf35401=335750> (дата звернення: 17 квітня 2019).
4. Арутюнян А.А. Медіація в кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2012. 24 с.
5. Василенко А.С. Медіація в кримінальному процесі США. *Вісник Пермського університету. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 2. С. 202–208.
6. Miers D. Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. *Leuven: The European Magazine for Victim-Offender Mediation and Restoratives Justice*. 2004. № 14. Р. 50.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 9–10.
8. Смітєнко З.Д. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 130–139.
9. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Медіація: Перспективи впровадження в Україні. *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2012. № 11. С. 186–188.

References:

1. Karpenko M.O. (2006). Deyaki pytannya vprovadzhennya ideyi vidnovnogo pravosudiva v kryminalno-procesualne zakonodavstvo Ukrayiny [Some issues of the implementation of the idea of restorative justice in the criminal-procedural legislation of Ukraine]. *University Scientific Notes*, vol. 2, no 18, pp. 260–264.
2. Rekomendaciya № R (99) 19 Komitetu Ministriv derzhavam chlenam Rady Yevropy stosovno mediatsiyi v kryminalnykh spravakh [Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States of the Council of Europe on mediation in criminal matters] (pryinyato Komitetom Ministriv 15 veresnya 1999 r.).

3. Pro mediacyu: Proekt Zakonu Ukrayiny vid 27 bereznya 2015 r. № 2480 / Verxovna Rada Ukrayiny. [About mediation: Draft Law of Ukraine]. Available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=54558&pf35401=335750> (accessed 17 April 2019).
4. Arutyunyan A.A. (2012). *Mediaciya v kryminalnomu procesi* [Mediation in criminal proceedings] (PhD Thesis), Moskow.
5. Vasylenko A.S. (2012). *Mediaciya v kryminalnomu procesi SShA* [Mediation in the US criminal process]. *Bulletin of the Perm University. Series "Legal Sciences"*, vol. 2, pp. 202–208.
6. Miers D. (2004). Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries. *Leuven : The European Magazine for Victim-Offender Mediation and Restoratives Justice*, vol. 14, pp. 50.
7. Kryminalnyj procesualnyj kodeks Ukrayiny (2014). *Zakon Ukrayiny vid 13 kvitnya 2014 roku. Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 9-10, p. 3. [Criminal Procedural Code of Ukraine: The Law of Ukraine].
8. Smitiyenko Z.D. (2015). *Mediaciya yak kryminalno-procesualna kategoriya ta yiyi zastosuvannya v kryminalnyx provadzhennyax shhodo nepovnolitnix* [Mediation as a criminal-procedural category and its application in criminal proceedings against minors]. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, vol. 4, pp. 130–139.
9. Bondarenko-Zelinska N.L. (2012). *Mediaciya: Perspektyvy vprovadzhennya v Ukrayini* [Mediation: Prospects for implementation in Ukraine]. *Private International Law: Development and Harmonization*, vol. 11, pp. 186–188.